

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ПРОФСПІЛКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

Ситніченко О. М.

У статті здійснений аналіз наукових праць і нормативно-правових актів щодо правових аспектів етапів розвитку профспілкового законодавства в Україні.

Ключові слова: профспілкове законодавство, компетенція профспілок, професійні спілки, громадські організації, громадські об'єднання.

В статье осуществлен анализ научных трудов и нормативно-правовых актов по правовым аспектам этапов развития профсоюзного законодательства в Украине.

Ключевые слова: профсоюзное законодательство, компетенция профсоюзов, профессиональные союзы, общественные организации, общественные объединения.

In this article was done analysis of science works and normative legal acts concerning the law aspects of progress stage the trade union law in Ukraine.

Keywords: trade union law, jurisdiction of trade unions, trade unions, social organizations, public unions.

Конституцією України закріплено принципи професійної діяльності громадських організацій, які є професійними спілками, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами [1].

Діяльність профспілок регулюється переважно ними самими, як самостійними громадськими організаціями за допомогою внутрішніх профспілкових норм, прийнятих керівними профспілковими органами. Такі норми не носять правового характеру (хоча багато з них мають правовий наслідок) і містяться в статутах профспілок і їхніх об'єднань, інших профспілкових актах. З кола суспільних відносин, у котрі вступають профспілки, правовому впливу піддаються тільки ті, регулювання яких об'єктивно можливо, економічно, соціально й політично необхідно. Право сприяє здійсненню поставлених перед профспілками завдань, виконанню їхніх захисних функцій. Суспільні відносини за участю профспілок регулюються правом тією мірою, якою це необхідно для забезпечення представництва і захисту інтересів працюючих, успішного функціонування профспілок і подальшого розвитку суспільства.

Слід зазначити, що в наукових працях таких вчених, як Л.І. Лазор, М.Г. Александров, В.С. Андреев, О.М. Бандурка, В.С. Венедиктов, В.В. Жерников, В.І. Смолярчук, Ф.А. Цесарський, В.В. Жерников, Ю.І. Процевський та ін., приділялась увага створенню профспілок, їхній діяльності та розвитку профспілкового законодавства. Проте, незважаючи на численність досліджень, присвячених різним правовим аспектам діяльності профспілок, в існуючих наукових працях ці питання розглядаються фрагментарно або в рамках широкої правової проблематики, без комплексного підходу, що, у свою чергу, зумовлює необхідність наукового аналізу цього питання.

Мета запропонованої наукової статті полягає в проведеному аналізі наукових праць і нормативно-правових актів щодо правових аспектів етапів розвитку профспілкового законодавства в Україні.

Варто зазначити те, що професійні спілки виникли на етапі історії суспільства, коли воно стало капіталістичним. Ступінь розвитку профспілок загалом відповідав рівню розвитку промислового виробництва. Цікавим фактом є те, що першою класичною країною капіталізму була Англія. Тут новий спосіб виробництва досяг високого розвитку раніше інших країн. Тому й професійні спілки виникли спочатку в Англії - наприкінці XVIII століття. З розвитком капіталізму професійні спілки отримали поширення і в інших країнах: Франція, Німеччина, США. Пізніше інших країн вступила на шлях капіталістичного розвитку і Росія. Тому і професійні спілки виникли тут порівняно пізно - на початку XX століття [6].

Слід зауважити, що В.І. Смолярчук справедливо зазначав, що професійні спілки виникли як добровільні об'єднання робітників і службовців за професіями. Звідси і сама назва "профспілка". Автором відмічено, що перші профспілкові організації сформувались у ході революції 1905-1907 роках і будувались за професіями: фармацевти, лікарі, ткачі та інші. Об'єднання робітників і службовців за професією вказує на те, що тут має місце об'єднання в спілки не всіх громадян, а лише тієї частини населення, яка пов'язана з працею, з виробничою діяльністю. Учений робить висновок, що умовою виникнення професійних спілок була праця, трудова діяльність людей [7].

Ф.А. Цесарський визначав, що етапи розвитку законодавства про профспілки необхідно визначати з урахуванням тих нормативних актів, які приймалися на конкретному етапі розвитку суспільства і які стосувалися безпосередньо повноважень профспілок та обсягу наданих їм прав. Таким чином у розвитку законодавства про профспілки він виділив дев'ять етапів, які визначали компетенцію профспілок у сфері регулювання соціально-правових відносин.

Серед зазначених етапів розвитку законодавства про профспілки можна виокремити декілька, зокрема перший етап (1906-1917 роки), коли профспілки вперше були легалізовані відповідно до прийнятих Урядом 4 березня 1906 року Тимчасових правил "Про професійні товариства, які засновуються для осіб у торговельних і промислових підприємствах чи для власників цих підприємств".

Другий етап (1917-1922 роки) характеризується наявністю значних прав у профспілок і відсутністю чіткого розмежування функцій у сфері регулювання трудових відносин між органами держави і професійними спілками. З аналізу нормативних актів того періоду можна зробити висновок, що в питаннях установлення умов праці не було чіткого розмежування компетенції між органами держави та професійними спілками.

Третій етап (1922-1933 роки) розвитку законодавства про профспілки визначається в діяльності профспілок, коли найбільш чітко проявились два основних напрями: захист трудових прав робітників і службовців та представництво, тобто активна участь у діяльності державних і громадських організацій, а також скорочення деяких прав профспілок.

Четвертий етап (1933-1955 роки) характеризується

значним розширенням функцій профспілок. Нові завдання профспілок були тісно пов'язані з завданнями органів Народного комісаріату праці.

П'ятий етап (1955-1958 роки) відбувався в післявоєнні роки, які показали, що в питаннях регулювання заробітної плати потрібно було посилити роль органів державного управління.

Під час шостого етапу (1958-1965 роки) профспілки, будучи громадською організацією і приймаючи рішення по трудових спорах, обов'язкові для адміністрації підприємств, брали на себе виконання державних функцій.

Сьомий етап (1965-1970 роки) відзначився проведенням господарської реформи, що значно розширило права професійних спілок. Прийняття нових правових актів стало початком нового періоду розвитку радянського законодавства про права професійних спілок. Особливість цього етапу полягає в тому, що професійним спілкам не передавались повністю якісь нові функції, яких у них раніше не було, а розширялась спільна компетенція органів держави і профспілок.

Восьмий етап (1970-1990 роки) почався з прийняттям Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю.

Останній дев'ятий етап характеризується тим, що профспілки відмовилися від доктрини "школа комунізму" і визначилися як організація людей найманої праці. Після проголошення України незалежною державою правове регулювання діяльності профспілок в Україні загалом сформовано. Водночас законодавча база є недосконалою, у ній є ряд прогалин, що потенційно уможливають обмеження діяльності профспілок. Окремими законами України, що регулюють права профспілок: щодо їх діяльності в окремих галузях економіки, зокрема на транспорті, у сфері культури, у релігійних організаціях тощо; у регулюванні окремих сфер соціально-трудових відносин, а саме у сфері оплати праці та охорони праці, соціального страхування, визначення мінімальних соціальних стандартів тощо нараховується декілька десятків [8].

Важливо зазначити те, що фундаментальні права профспілок уперше за період існування незалежної держави визначені статтею 36 Конституції України, якою встановлено, що "громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства в професійних спілках встановлюються виключно Конституцією й законами України". Зокрема, ст. 127 Конституції заборонена участь суддів у профспілках [1].

Основоположним нормативно-правовим актом, який визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності профспілок, став прийнятий Закон "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності". У цьому Законі закріплені демократичні принципи діяльності профспілок: їх незалежність від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, роботодавців, політичних партій, інших громадських організацій, їм не підзвітні і не підконтрольні (ст. 12); право профспілок на ведення колективних переговорів та укладання колективних договорів і угод (ст. 20); повноваження профспілок щодо захисту прав громадян на працю та здійснення громадського контролю

за додержанням законодавства про працю (ст. 21); права профспілок у вирішенні трудових спорів (ст. 26); право профспілок на організацію страйків (ст. 27); гарантії діяльності профспілок (ст. 40); відповідальність посадових осіб за порушення законодавства про профспілки (ст. 46) [2].

Слід зауважити, що важливим для регулювання діяльності громадських об'єднань є Закон України «Про громадські об'єднання», що визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань в Україні. Згідно з Законом, права та обов'язки, установлені законами України для громадських організацій, зокрема для профспілок, поширюються на всі громадські об'єднання. Громадські організації, створені раніше, ніж набрання чинності цього Закону, не потребують перереєстрації. Засновниками й учасниками громадських об'єднань відповідно до Закону можуть бути не тільки фізичні особи (як індивідуальні або колективні члени), але і юридичні особи приватного права, крім того, Закон скасував обмеження території діяльності громадських об'єднань, і ввів принцип вільного вибору території діяльності [3].

Не менш важливим є те, що права профспілок також закріплені в Кодексі законів про працю України. Початкова редакція Кодексу протягом останніх років його існування змінювалася більше 50 разів. Чинна редакція Кодексу визначає права профспілок у багатьох сферах соціально-трудових відносин, значна кількість яких регулюються іншими законами.

Зауважимо, що Кодексом визначаються права профспілок:

- у застосуванні трудового договору між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою (розділ III). Зокрема, це стосується випадків випробування при прийнятті на роботу строком до шести місяців (ст. 27), розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу за попередньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) (ст. 43), розірвання трудового договору з керівником на вимогу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) (ст. 45);

- у регулюванні робочого часу (розділ IV), зокрема стосовно встановлення правил внутрішнього трудового розпорядку або графіків змінності, а також тривалості робочого тижня та щоденної роботи (ст. 52), запровадження підсумованого обліку робочого часу (ст. 61), необхідності одержання дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) підприємства, установи, організації для проведення надурочних робіт (ст. 64);

- у визначенні часу відпочинку (розділ V), зокрема стосовно перерви для відпочинку і харчування (ст. 66), встановлення другого вихідного дня (ст. 67), вихідних днів на безперервно діючих підприємствах, в установах, організаціях (ст. 69), залучення окремих працівників до роботи у вихідні дні з дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) підприємства, установи, організації;

- у нормуванні праці (розділ VI), зокрема стосовно запровадження, заміні і перегляду норм праці (ст. 86) [4].

Також, крім Кодексу законів про працю в Україні, прийняті інші закони, які певною мірою регламентують

діяльність профспілок. Це Закон України “Про колективні договори і угоди”, який визначає профспілки стороною колективних переговорів (ст. 3), установлює право профспілок на ведення колективних переговорів та укладання колективних угод, договорів (ст. 4), забороняє членам профспілкового виборного органу представляти інтереси власника (ст. 6), право щодо включення в колективний договір гарантій діяльності профспілок на підприємстві (ст. 7), право на підтримку своїх вимог проводити масові заходи (ст. 11), відповідальність за ухилення від участі в переговорах (ст. 17), невиконання колективного договору, угоди (ст. 18) та за ненадання інформації (ст. 19). Закон “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)” визначає право профспілок бути стороною колективного трудового спору (ст. 3), а також права стосовно формування вимог (ст. 4), порядку їх розгляду (ст. 5) та багато інших законів [5].

Значну роль в активізації захисної функції профспілок відіграють Конвенції Міжнародної організації праці. Частиною 4 ст. 4 Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” встановлено: “Якщо міжнародними договорами, угодами, конвенціями, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено більш високий рівень гарантій щодо забезпечення діяльності профспілок, то застосовуються норми міжнародного договору або угоди”. Зазначимо, що на цей час прийнято декілька Конвенцій, які регулюють права профспілок у різних галузях економіки.

Аналіз розвитку законодавства про профспілки свідчить про те, що останні на різних етапах розвитку держави займали неоднакове становище від обмеження до одержавлення й надання їм навіть деяких державних функцій. Але на всіх етапах основним напрямом їх діяльності була функція представництва та захисту. Так, зокрема, починаючи з 90-х років ХХ століття деякі права профспілки втратили. Основними напрямками в їх діяльності залишається здійснення представницької та захисної функції. І на майбутнє ці функції мають бути основними.

Отже, можна зробити висновки, що основні права та гарантії діяльності профспілок передбачені в Законі України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”. Але крім цього Закону є багато інших нормативно-правових актів, які закріплюють окремі права та гарантії діяльності профспілок. Профспілки є й залишаються наймасовішою громадською організацією, яка об’єднує значну кількість працівників. Ця організація займає важливе місце серед інших громадських організацій тому, що вона об’єднує людей праці, а праця є

основною умовою для існування самого суспільства. При загальному падінні чисельності профспілок зберігається досить високий показник охоплення працівників профспілковим членством.

Підводячи підсумки, зазначимо, що профспілки охоплюють працюючих усіх регіонів країни, усі галузі економіки, усі форми власності та господарювання. Відбувається поступове відокремлення об’єднань найманих працівників і об’єднань підприємців (роботодавців).

Отже, основні тенденції розвитку та вдосконалення законодавства про профспілки, їх права та гарантії діяльності полягають: по-перше, у тому, що воно здійснюється відповідно до існуючих суспільних відносин; по-друге, у відмові від невластивих профспілкам як громадській організації повноважень; по-третє, у збереженні, закріпленні та розширенні прав, які дозволяють профспілкам відстоювати трудові, соціально-економічні права та інтереси працівників.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - С. 141.
2. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 45. - С. 397.
3. Закон України «Про громадські об’єднання» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2013. - № 1. - С. 1.
4. Кодекс законів про працю України. - К.: Махаон, 2003. - 75 с.
5. Закон України “Про колективні договори і угоди” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1993. - № 36. - С. 361.
6. Иванов Е.А. Профсоюзы в политической системе развитого социализма. Изд. 2-е, перераб. и доп. - М.: Профиздат, 1978. - 280 с.
7. Смолярчук В.И. Права профсоюзов в регулировании трудовых отношений рабочих и служащих. - М.: Профиздат, 1973. - 176 с.
8. Захисна функція профспілок форми її реалізації : дис. ... канд. юрид. Наук. / Ф.А. Цесарський; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. - Х., 2004. - 204 с.

*Ситніченко О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
Київського національного торговельно-економічного університету
Надійшла до редакції: 12.05.2015*

УДК 347.61/64

SAFEGUARD OF WOMEN AND CHILDREN'S RIGHTS IN EXTREME CONDITIONS

Міжнародне право приділяє особливу увагу охороні й захисту прав жінок і дітей. У зв’язку з цією проблемою в національній правовій системі також проведено безліч організаційно-правових заходів. Але, незважаючи на це, з часу початку Нагірно-Карабаського конфлікту спостерігається безліч фактів порушення прав жінок і дітей. Досі ця проблема не знайшла свого рішення у світлі вимог міжнародного кримінального права. З приводу порушення прав жінок та дітей повинні бути вжи-

© Hasanzadeh Saida Bahram kizi, 2015

ти необхідні заходи і засуджені міжнародним правом.

Ключові слова: права жінок, права дітей, міжнародне право, Нагірно-Карабаський конфлікт, військовий стан, екстремальна ситуація, Організація Об’єднаних Націй, світопорядок на основі панування права.

Международное право уделяет особое внимание охране и защите прав женщин и детей. В связи с этой проблемой в национальной правовой системе

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**